

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola

A SZÍNES FILM TÖRTÉNETE A MAGYAR FILMBEN 1945 UTÁN

– *A színes film három hulláma* –

Doktori Értekezés (Ph.D.) tézisei

Kovács Ágnes

2024

Témavezető: Dr. habil, Gelencsér Gábor, egyetemi docens

A szín áthatja az egész filmtörténetet, ugyanakkor a szín tanulmányozása a magyar film vonatkozásában eddig csak töredékesen teljesült. A dolgozatom írása során arra vállalkoztam, hogy a színek változó használatát és jelentését vizsgáljam a magyar filmtörténetben, az első színes film megjelenésétől egészen a rendszerváltásig bezárólag, különös tekintettel a színes film által dominált korszakokra.

A kutatói munka részfeladataként a színes film (váltás) időbeli elhelyezését, korszakhatárainak megjelölését tűztem ki célul. Az erre irányuló indíttatás elsősorban a filmtörténeti korszakhatárok revizionista tanulmányozásának igényére vezethető vissza. Ugyanis, ha megfigyeljük az egyetemes filmtörténet mérföldköveit és korszakhatárait, akkor arra lehetünk figyelmesek, hogy azok jellemzően stílus-, intézmény- és társadalomtörténeti eseményekkel, illetőleg technológiatörténeti változásokkal hozhatók összefüggésbe. Utóbbi kapcsán megfigyelhető, hogy a filmtörténeti kánon a némáról hangos technikára váltás időpontját, és ezáltal a néma- és hangosfilmkorszak határát, az első hangosfilm megjelenéséhez köti. Ez többek között azzal magyarázható, hogy *A jazzénekes* (1927) megjelenését követő két évben jószerevével végbemegy a technológia váltás, a némafilm dominancia hangosfilm dominanciába fordul át, és ezzel egyidejűleg átlépünk a hangosfilmkorszakba. Éppen ezért elmondható, hogy a némáról hangosfilmre váltás időpontja lényegében egybeesik az első hangosfilm megjelenésével. Továbbá az is megállapítható, hogy ez a filmtechnológiai mérföldkő egyúttal filmtörténeti korszakhatár is egyben. Annál inkább figyelemreméltó, hogy a fekete-fehérről színes technikára váltás egyáltalán nem szerepel sem a nemzetközi, sem a magyar filmtörténetírás állomásai és korszakhatárai között. Az egyetemes filmtörténetben a fekete-fehér és színes film váltást jellemzően nem egy konkrét filmhez vagy évhez köthető fordulatként, hanem átmeneti folyamatként értelmezik. A konkrét váltás megállapításának, illetve a korszakhatárok kijelölésének az elmaradása egyfelől az első színes film megjelölésével kapcsolatos konszenzus hiányára vezethető vissza. Az átmenetiség másfelől azzal is magyarázható, hogy a fekete-fehérről színes technikára való átállás – a hangosfilmmel ellentétben – egy megszakításokkal és ingadozásokkal terhelt hosszú folyamat következtében zajlott le. Az átmenet irányvonalai nagy vonalakban a fekete-fehér dominanciából a színes dominanciába vezető tendenciával írhatók le. A nemzetközi szakirodalom tehát nem jelöli ki a fekete-fehér és a színes film korszakhatárait, hanem pusztán átmeneti jellegéről tesz megállapításokat. Ám ez nem jelenti azt, hogy ne tehetnénk kísérletet a magyar fekete-fehér és színes film korszakhatárainak a megrajzolására. Elgondolásom szerint a fekete-fehér és a szín egymást áthatva és kölcsönhatásban van jelen a filmtörténetben. A színes film a fekete-fehérből

alakult ki, a fekete-fehérre adott válaszként határozta meg önmagát, és vele szimbiózisban fejlődött. Ennek megfelelően a korszakhatárok vizsgálatánál nem kizárólag a színes filmre összpontosítok, hanem a fekete-fehér és a színes film kölcsönhatására, amely magában foglalja a színek hullámzó jelenlétét és áramlását a filmtörténetben.

A színes film (váltás) időbeli elhelyezése során először is kvantitatív módszerekkel vizsgálom a színes filmek számának hazai alakulását, majd az adatokból megszerkesztett grafikon alapján igyekszem kimutatni a színes film korszakhatárait. Ezt követően a részeredmények verifikálása során komparatív módszerekkel elemzem, hogy a színes filmek előfordulása miként korrelál a technika- és stílustörténeti változásokkal, valamint hogy mindezen szempontok együttesen miképpen kerülnek kölcsönhatásba egymással. A komparatív módszerekkel végzett kutatás során számos lehetséges összehasonlítási szempont kínálkozik. A szempontrendszer felállításánál azért esett a választásom a technika- és stílustörténeti komponensekre, mert a színes film vonatkozásában keletkezett beszámolókból kirajzolódó fő narratíva alapvetően a kettő együttes tárgyalásán alapszik. Miszerint a fekete-fehér és a szín változó használatát a technológiai fejlődés, illetőleg a különböző esztétikai felfogások és stílustendenciák egyaránt motiválják. A különböző eljárások gyakorlati alkalmazása és a hozzájuk kapcsolódó esztétikai felfogások ugyanis végtelen oksági hurokban táplálják, kölcsönösen alakítják egymást.

A színes film történetében megkerülhetetlen kulcskérdés, hogy a filmképen látott szín pontosan milyen kölcsönhatásban áll a létrehozásához használt technológiákkal. Ebből a megfontolásból kiindulva dolgozatomban eltekintek a filmkészítés első évtizedeiben megjelent, majd rövid időn belül eltűnt több tucat korai színes eljárás részletes bemutatásától, és elsősorban azokra a technológiákra összpontosítok, amelyek tartósan befolyásolták a színes film esztétikáját. A színes film alakulását a filmtechnológiákon belül is elsősorban a színes nyersanyag eljárások felől közelítem meg. Ezek az összehasonlító elemzések arról adnak számot – és ez a dolgozat egyik alaptézise –, hogy a színes eljárások elérhetősége nagymértékben befolyásolta a színes film számok alakulását. Sőt arról tanúskodnak, hogy a fekete-fehér dominanciából a színes dominanciába vezető tendencia irányvonalának megváltozása egyenesen egy színes eljárás hazai megjelenésre vezethető vissza. Ez mutatkozik meg abban, hogy a Kodak Eastmancolor hatvanas évek közepétől számított térnyerésével egyidejűleg tért át a hazai filmgyártás teljes egészében a színes technikára, fordult meg a fekete-fehér és a színes filmek számának aránya és zajlott le a színes film váltás folyamata.

A fekete-fehér és a szín változó felhasználásának vizsgálata során ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a fekete-fehér és a szín alkalmazása milyen esztétikai felfogások mentén szerveződik. Ennek megfelelően a dolgozat egyik fő célja, hogy feltárja azokat az ideológiai, kulturális és esztétikai jelenségeket, amelyek a szín használatát alakítják. A stílustörténeti áttekintés kitekintésszerűen nemzetközi, átfogóbb megközelítésben hazai szinten öleli fel a színes film alakulását. A kitekintés a kontextus megteremtése mellett a magyar és egyetemes tendenciák között létrejövő kölcsönhatások kimutatása miatt is elengedhetetlen. Ezt a fejezetet, amely a dolgozat fő korpuszát adja, további három nagyobb alfejezet tagolja. Itt elsősorban a magyar filmtörténet azon korszakaira koncentrálok, amelyek a színes film dominanciájával írhatók le, illetve amelyek hosszú távon befolyásolták a színes film esztétikáját. A színes film számok hazai alakulásából kirajzolódó tendenciák közül az első színes hullám (1949–1954), a váltás időszakával egyszerre jelentkező második hullám (1968–1974), illetőleg a nyolcvanas évek első felére tehető harmadik hullám (1980–1984) lesz érdekes. A korszakok elemzése során elsősorban azt igyekszem kimutatni, hogy milyen szempontok határozták meg az adott időszak színhasználatára vonatkozó fő nézeteket. Ebben a fejezetben amellet érvelek, hogy a színes film első hullámát elsősorban ideológiai, a színes film váltás időszakát szerzői, míg a harmadik hullámmal mintegy átfedésben jelentkező, új érzékenység irányzatát képzőművészeti, illetve intermedialis törekvések motiválták. Az egyes korszakok stílustörténeti áttekintését követően tovább lépek a formaközpontú filmelemzések irányába, hogy a magyar színes film stílusjellemzőit konkrét esettanulmányokon keresztül is magyarázni tudjam. Az elemzések során arra is kitérek, hogy a fentebb felsorolt szempontok miképpen mutathatók ki az elemezett filmek színhasználatán belül.

A tíz filmelemzésre épülő gondolatmenet fő állítása, hogy a színes film az államszocializmus kezdetétől a rendszerváltásig bezárólag három hullámban jelent meg a magyar film történetében.

A témával kapcsolatos publikációim

Kovács Ágnes: A gammagörbe alja, Beszélgetés Sára Sándorral. *Filmvilág*, 2019/1. 22–24.

Kovács Ágnes: Fények, világok, Beszélgetés Kende Jánossal. *Filmvilág*, 2019/3. 15–17.

Kovács Ágnes: Vörös tapétán tengerkéek virágok, A Szindbád színdramaturgiája. *Filmvilág*, 2019/4. 7 – 9.

Kovács Ágnes: Piros, fehér – szürke, A Fényes szelek színdramaturgiája. *Filmvilág*, 2019/5. 8–9.

Kovács Ágnes: Sárban cuppogó körömcipők – Színdramaturgia: Gyarmathy Livia: Ismeri a Szandi mandit? (1969). *Filmvilág*, 2019/6. 42–43.

Kovács Ágnes: Örömlányok, festményen – Színdramaturgia: Az Egy erkölcsös éjszaka. *Filmvilág*, 2019/8. 30–31.

Kovács Ágnes: Palaszürke égbolt – Színdramaturgia: Magasiskola. *Filmvilág*, 2019/9. 22–23.

Kovács Ágnes: Kint és bent – Színdramaturgia: Szerelmesfilm. *Filmvilág*, 2020/2. 10–11.

Kovács Ágnes: „Nem úgy volt szánva” – Színdramaturgia: Őszi almanach. *Filmvilág*, 2021/3. 10–12.

Kovács Ágnes: Huszárik Zoltán – Képfestő. in: Pintér Judit (szerk.) *Átmeneti idők, Mohi Sándor beszélgetései Huszárik Zoltánról*. Budapest, MMA Kiadó, 2021. 130–137.

Kovács Ágnes: A színes film természetéről, Bódy Gábor Psyché című filmjének színeképelemzése. *Apertúra*, 2022 tavasz.

forrás: <https://www.apertura.hu/2022/tavasz/a-szines-film-termeszeterol-body-gabor-psyche-cimu-filmjenek-szinkepelemzese/> (utolsó letöltés: 2024.02.08.)